

UČITELJSKI TOVARIŠ

Glasilno avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva

Vse spise, v očetno poslano knjige itd. je pošiljati samo na naslov:

Uredništvo Učiteljskega Tovariša
v Idriji.

Rokopisov ne vračamo.

Vse pošiljatve je pošiljati franco.

Učiteljski Tovariš izhaja vsak petek popoldne

Ako je ta dan praznik, izide list dan pozneje.
Vse leto velja . . . 10— K
pol leta 5— " "
četrt leta 2:50 " "
posamezna številka po 20 h.

Za oznanila je plačati od enostolpne petit-vrste,

če se tiska enkrat . . . 14 h
" " " dvakrat . . . 12 " "
" " " trikrat . . . 10 " "
za nadaljna uvrčenja od petit-vrste po 8 h.
Oznanila sprejema Učiteljska tiskarna (telefon št. 118).

Za reklamne notice, pojasnila, poslana, razpise služb je plačati po 20. h za petit-vrsto.
Priloge poleg poštnine 15 K.

Naročnino, reklamacije, to je vse administrativne stvari je pošiljati samo na naslov:

Upravništvo Učiteljskega Tovariša
v Ljubljani.

Poštna hranilnica št. 53.160.

Reklamacije so proste poštnine.

Cesar Franc Jožef I. †

Dunaj, 21. novembra 1916. (Kor. urad): Cesarska „Wiener Zeitung“ javlja v posebni izdaji, da je njegovo c. in kr. Apostolsko Veličanstvo cesar Franc Jožef I. dne 21. t. m. ob 9. uri zvečer v gradu Schönbrunnu mirno v Gospodu zaspal.

Usoda je hotela, da se je osemindesetletno vladanje cesarja Franca Jožefa I. začelo v viharju revolucije 1. 1848. in da je to vladanje nepričakovano naglo nehalo v najstrašnejši bojni vihri, kar jih pomni svetovna zgodovina! Med tema dvema mejnikoma je poteklo življenje, ki mu povestnica ne pomni enakega — življenje, ki ga po vsebini in obliki označuje ime: Cesar Franc Jožef I.!

Habsburškim deželam je vladal dolgih osemindeset let, in v tej monarhiji dveh držav in mnogih narodov je imela cesarjeva oseba posebno moč združevanja in izvora medsebojne strpnosti. In sedaj je hipoma ugasnilo središče te moči, in tako je zavladalo splošno občutje, da je nastala velika vrzel. Njegovo dolgoletno vladanje je provzročilo, da so se vsi državljani na cesarjevo osebo in na nje bistvo tako navadili, da pomeni cesarjeva smrt globoko in bridko občuteno pretrganje vezi, ki so cesarja spajale z njegovimi narodi in obratno narode z njim. Ni danes državljan, od otroka do starca, ki bi si mogel poim cesarja drugače predstavljati, nego nosi vsakdo Franca Jožefa neizbrisno začetnega v svoji duši!

Doba njegovega vladanja obsega čas, ki so se v njem porajali in so izginjali rodovi, ki je v njem zatoniла stara zgodovina in se je pojavila nova — in v tem brezmejnem bogastvu nastajanja in ustvarjanja, ki ga je gledal Franc Jožef, je sam obdan z bogastvom, in kar prinese razvoj dveh človeških rodov, to ima svoj izraz v tem cesarju, segajočem s svojo mladostjo v dobo, ki je nam postala le zgodovinski spomin, a ki je legel k počitku v času, ki si šele ustvarja svoj zakon!

In kar poznamo mi le iz knjig, kar nam zveni na sluh le nejasno in temno — vse, kar je bilo hotenje in borba naših očetov in dedov — vse to je ta vladar sam doživel. In vsa zgodovina silnih prevratov te dolge preobrazovalne in prerojevalne dobe je zgodovina njegovega lastnega življenja. Kaj se je vse v teh letih, ki obsegajo dobo dveh generacij, v Evropi pripetilo, in kakšen razvoj človeških sil smo čakali na vsakem polju! In cesar Franc Jožef, ki je že sedel na prestolu, ko še niso bili rojeni ljudje, ki danes javno delujejo, je bil mnogoterim tem preobrazbam središče, in njegov delež na njih je njihova in je njegova zgodovina! Franc Jožef je več doživel in več poskusil, kakor katerikoli živih ljudi!

Ko je cesar Franc Jožef, ki je bil rojen dne 18. avgusta 1830., začel vladati dne 2. decembra 1848., se je bil fevdalizem ravnokar v mogočnem

revolucionarnem potresu razrušil. Nekaj mesecev prej je bil revolucionarni državni zbor razveljavil tlako in desetino ter patrimonialno sodstvo. V prvih letih cesarjevega vladanja so ustvarili zakone, ki so utemeljili moderno kmetijstvo na podlagi kmetiške privatne lastnine in svobodnega plačevanja dela. Ves razvoj velike industrije, velikega trgovstva in modernega prometa, boj med kapitalom in ročnim delom, zbujeenje najširših plasti ljudstva — kratko, ves velikanski razvoj modernih zahtev in potreb vseh ljudi in vseh stanov sodi v dolgo dobo vladanja cesarja Franca Jožefa.

Ko je cesar zasedel prestol, so imeli od mnogih njegovih narodov le Nemci in Italijani svojo meščansko Poljaki in Madžari pa svojo plemiško kulturo. Čehi, Slovenci, Ukrajinci, Slovaki, Srbi in Romuni so bili še kmetiška ljudstva, „brezzgodovinski narodi“ brez plemstva in meščanstva, brez velike literature, brez samostojne političke volje. In v dobo vladanja cesarja Franca Jožefa sodi prebujenje „brezzgodovinskih narodov“: njih socialna diferenciacija, postanek njih narodne literature, njih vstop v političko življenje — kralji onih kreposti in moči, ki so pognale mogočno, silovito, da, gigantiško rast, da moremo danes lekmovali na vsakem polju z vsemi, prej privilegiranimi kulturnimi narodi, trdno naslonjeni na neminljive pravice in svoboščine državnega osnovnega zakona, ki je med najsijajnejšimi deli Franca Jožefa!

V dobi njegove vlade se je absolutizem umaknil parlamentarizmu, volilna pravica je prihajala korak za korakom bolj demokratska — vedno širše množine so pridobivale moč v javnem življenju.

Ves ta neznanski razvoj se ni izvršil v ravnem, stalnem napredovanju, ker je vsa doba cesarjevega vladanja polna hitrih izprememb vladnih sistemov, ki so ji predstavniki vodilni državniiki, kakor Schwarzenberg, Kübeck, Goltchowsky, Schmerling, Belcredi, Hohenwart, Adolf Auersperg, Taaffe, Badeni, Gautsch, Beck, Bienerth in Stürgkh, ki so bolj ali manj pospeševali, oziroma ovirali razvoj državnopravnih in socialnih reform v smislu vedno rastočih ljudskih potreb, zahtev in pravic. In ravno v državi, kakor je Avstrija, je nje mnogoličnost in razčlenjenost dvignila krono do veljave sodnika, in vladarjeva osebnost je bila vedno pomembna za razvoj javnega življenja. Od cesarjeve uvidenosti je bilo odvisno, naj se li z napredovanjem gospodarskega življenja usmerjeni državni razvoj izvrši naglo ali počasi, pokojno ali siloma, z mirnimi reformami ali z uničujočimi katastrofami. In oprti na zgodovinsko resnico, da je bil cesar Franc Jožef apostol miru, ki je hotel dobro in zametal

slabo, polagamo na njegovo krsto časteče priznanje, da je pravočasno spoznal to, kar je bilo potrebno, in temu pomagal do uresničenja. Vlade so padale, vladar je ostal, ker je imel zmožnosti za vladarja!

Največji vpliv na cesarja Franca Jožefa je imela njegova mati nadvojvodinja Zofija, ki je bila silno pobožna žena. Ko je l. 1853. krojač Libeny cesarja zavratno napadel in ga ranil, je rekla nadvojvodinja mati, ko je zapustila sinovo bolniško sobo: „Grem, da molim za sinovega morilca!“ — V tej srčni dobroti je nežno vzgajala svojega sina. Vzgojevalec mu je bil Henrik grof Bombelles, plemič francoskega pokolenja, ki se je odlikoval tudi z izredno pobožnostjo. Učitelj mu je bil nadalje opat Rauscher, poznejši nadškof na Dunaju, ter grof Coronini Goriški. V politiki in državnem pravu pa ga je poučeval mogočni državni kancelar Metternich. Cesar je bil svojim učiteljem hvaležen in vdan. Ko je leta 1875. prišel v Gorico, je najprej pozdravil in objel starčka grofa Coroninija, svojega nekdanjega učitelja!

Državni šolski zakon, kakor je še danes v veljavi, ki uvaja splošno šolsko obveznost in osemletno šolsko dobo, je uveljavil cesar Franc Jožef s svojo sankcijo. S tem je hotel pokazati, da vodi samo izobrazba do kulture, a kultura do svobode. Isti princip je izražen tudi v členu XVII. in XVIII. državnega šolskega zakona.

Že cesarica Marija Terezija in Jožef II. sta se začela bolj brigati za šole; te šole so imele namen, širiti med narodom omiko in nemški jezik! Nova doba je prinesla tudi nove nazore. Glede slovenske narodne šole je bilo najvažnejše to, da bodi materin jezik učni jezik. To načelo sta se tedaj posebno borila profesor Fran Miklošič in škof Anton Martin Slomšek. V letih 1850, 1851, 1853 je vlada ukrenila, da je v narodni šoli učiti poleg materinščine, ki ostane učni jezik, tudi drugi deželni jezik, toda ne pred tretjim šolskim letom. Kdor dela danes drugače, ravna proti intencijam državnega šolskega zakona! Med najiminitnejše šolnike one dobe sodita naša rojaka Simon Rudmaš in dr. Fran Močnik. Osobito Močnik je zaslovel, ker je popolnoma preosnoval pouk v računstvu. Njegove knjige so uvedli po vseh šolah v Avstriji in jih preložili na vse avstrijske jezike. — Okolo leta 1850. so preosnovali tudi srednje šole.

Cesar Franc Jožef I.

18. VIII. 1830. - 2. XII. 1848. - 21. XI. 1916.

Kakšna blagodat je bil državni šolski zakon vsem narodom in posebno nam Slovencem, to vemo in čutimo vsi. Za vlade Franca Jožefa je bilo ustanovljenih na tisoče šol vseh kategorij: na nebu Avstrije je zaplamenelo na tisoče solnc; in iz temin in puščav je zavrelo na tisoče studencev. In iz teh solnc in teh studencev seva in lije danes troje duševnih sil: veda, omika, svoboda! Iz njih se vije pot k sijajni bodočnosti tudi Slovencem!

Samo poglavje o šoli bi naraslo v obsežno razpravo, a to ni namen temu tsnemu obrisu!

Cesar Franc Jožef je bil — kakor pravimo — vojak z dušo in telesom, in samo ob sebi je umljivo, da je smatral militarizem za realno moč monarhije. Po njegovem neprestanem prizadevanju se je naša vojska dvignila v vseh panogah in nalogah do tiste popolnosti, ki zbujala danes neomajeno občudovanje prijatelja in sovražnika. Posebno važnost je polagal cesar na enotnost svoje vojske in je neizprosno ter vedno zmagovito ključoval nacionalnim zahtevam Čehov in Mažarov. Bil je svoji vojski strogoredni vrhovni gospod, a tako častniškemu zboru in zlasti moštvo skrbeč oče, ki je storil vse, da se je njih materialni položaj izboljšal in da deluje v njih vojna gonilna sila: čast in ponos, dvigana in utrjena od ljubezni do cesarja!

Po svojem bistvu in temperamentu pa je bil Franc Jožef uradnik, prvi uradnik v državi, ki je ljubil točnost, red in vestnost ter služil kot zgled vsemu, v naši monarhiji tako mnogobrojnemu uradništvu. To umerjeno, brezstrastno vztrajanje, to izčrpanje časa in dolžnosti v cesarskem uradu je dajalo njegovi osebnosti poseban čar.

Seveda vemo vsi, da je bilo cesarju — dobro, da ne pozna brezmejnega oblasti nad vsemi materialnimi dobrinami nobene od-povedi želja. Toda vse življenje cesarjevo je napravljalo vtisk, da niso bile nosilcu avstrijske krone te gmotne prednosti važne in da mu ni bilo nič do tega, kamor se spenja hrepenjenje milijonov ljudi. Zavest, da vlada, deli pravico in združuje monarhijo, mu je bila najdražja. Zato je kljub obdajajočemu ga sijaju dal in ohranil veličastno skromnost — institucija se nam zdi po

svojem reprezentantu polnostavljena. Stari cesar je bival v Schönbrunnu in je vladal svojo državo. In kakorkoli so zunaj besneli viharji in hrumele nevihte — cesar je mirno opravljal svoje posle, kakor da ga je gladila mehka roka zavesti, da se mir zopet vrne. Francu Jožefu se je, vrne pa se tudi njegovim narodom.

In na te narode je mislil ob svoji poslednji uri. Posebna izdaja „Wiener Zeitung“ z dne 23. novembra objavlja: „Preminulo Njegovo c. kr. Apostolsko Veličanstvo Franc Jožef I. je v Najvišji včeraj oprti oporoki blagovolilo izdati na Svoje narode in armado in brodogve sledeče poslovilne besede: Mojim ljubljanim narodom se iskreno zahvaljujem za zvesto ljubezen, ki so jo dokazali Meni in Moji hiši v srečnih dneh, kakor v težkih časih. Zavest te privrženosti je ugodno učinkovala na Moje srce in Me krepčala v izpolnjevanju težke vladarske dolžnosti — Naj bi isto patriotično mišljenje ohranili tudi Mojemu vladarskemu nasledniku. — Tudi Moje armade in brodogve se spominjam s čuvstvi iskrene zahvale za hrabrost in zvesto vdanost. Njihove zmage so me navdajale z veselim ponosom, nezakrivljena zla usoda z bolestno žalostjo. — Odlični duh, ki je od nekdanj preveval armado in brodogve, kakor tudi Moje obe domobranstvi, mi je porok, da bo mogel Moj vladarski naslednik nič manj računati nanje, kakor jaz.“

Novi cesar Karel.

Naš novi cesar se je rodil kot nadvojvoda Karel Franc Jožef dne 17. avgusta 1887 v Persenbengu kot sin nadvojvode Otona, umrlega dne 1. novembra 1906, in nadvojvodinje Marije Jožefe, saške princezinje. Pokojni cesar mu je bil praujec, ker je bil nadvojvoda Oton sin njegovega drugega brata Karla Ludvika.

Nadvojvoda Karel Franc Jožef je obiskoval in dovršil gimnazijo pri Škotih na Dunaju, potem pa je vstopil v vojaško službo. Najprej je bil pri lovskem bataljonu v Bilinu na Češkem; potem je bil prestavljen h konjenici in je avanziral za nadporočnika, potem za ritmojstra in kot major

je bil prestavljen k peloti. Vmes se je pa pri praških vseučiliških profesorjih učil prava in naučil popolnoma češkega jezika. Ob izbruhu vojne je hitel prestolonaslednik na bojišče, kjer je pokazal tako izredne vojaške vrline, da je pred nekaj tedni kot vrhovni poveljnik naše sedmograške fronte postal generalni polkovnik.

Po nesrečni smrti cesarjeviča Rudolfa, ki je umrl dne 30. januarja 1889. leta, je prešlo prestolonasledništvo na cesarjevega nečaka Franca Ferdinanda, ki je dne 28. junija 1914 na tako nenaden in strašen način izgubil svoje življenje. Ker Franca Ferdinanda otroci nimajo pravice do prestola, je prestolonasledstvo pripadlo njegovemu nečaku Karlu Francu Jožefu. To pot se v avstrijskem prestolonasledstvu že tretjič zaporedoma ponavlja slučaj, da prestolonasledstvo ne prehaja od očeta na sina, marveč od strica na nečaka. Leta 1848. je cesar Ferdinand, ki ni imel otrok, odstopil prestol svojemu nečaku, sedanjemu cesarju Francu Jožefu I.

Vsakodobni prestolonaslednik avstrijski postane lastnik posesti rodovine Este, eno največjih veleposestev v Italiji. Posest dedščine Este je glasom cesarske naredbe z dne 31. oktobra 1915 pripadla mlademu prestolonasledniku, ki je vsem svojim naslovom dodal tudi historičen priimek „Este“

Dne 21. oktobra 1911 se je nadvojvoda Karel Franc Jožef poročil s princezino Cito Parmsko, rojeno dne 9. maja 1892 v vili Planore na Laškem. Poroki je prisostvoval tudi cesar in vršila se je z velikim sijajem. Doslej so izšli iz tega zakona trije otroci, in sicer je prvorojeni sin nadvojvoda Franc Jožef Oton (roj. 20. novembra 1912) sedaj naš prestolonaslednik.

Takoj ob nastopu vlade se je cesar Karel obrnil do svojih narodov s tem manifestom:

Mojim narodom!

Globoko in pretreseni stojimo jaz in Moja hiša, stoje Moji zvesti narodi pred mrtvaškim odrom plemenitega vladarja, čigar rokam je bila usoda monarhije poverjena skoro sedem desetletij.

Po milosti Vsegamogočnega, ki ga je v zgodnjih mladostnih letih poklical na prestol, mu je bila tudi podeljena sila, da je nemoten in nezlomljen po najhujši člo veški boli do visoke starosti živel samo dolžnostim, ki sta mu jih predpisovala Njegov visoki vladarski poklic in vroča ljubezen do Njegovih narodov.

Njegova modrost, uvidevnost in očetovska skrb so ustvarile trajno podlago mirnemu skupnemu življenju in svobodnemu razvoju in privedle skozi slabe in dobre dni Avstro-Ogrsko po dolgem in blagoslovljenem času miru na vrhunec moči, na katerem vodi danes v družbi z zvestimi zavezniki boj s sovražniki vsenaokrog.

Njegovo delo je treba nadaljevati in dokončati!

V viharnih časih zavzamem čestitljivi prestol Svojih prednikov, ki mi ga je v nezmanjšanem sijaju zapustil Moj presvetli stric.

Smoter še ni dosežen, še ni zlomljena blodnja sovražnikov, ki mislijo z nadaljujočim se napadom premoči razbiti mojo monarhijo in premagati nje zaveznike.

Vem, da sem edin s Svojimi narodi v neupogljivem sklepu, dobojevati boj, dokler ne bo dosežen mir, ki bo zagotovil obstanek Moje monarhije in zajamčil trdne podlage njenega nemotenega razvoja.

Sožalje in vdanost slovenskega naprednega učiteljstva.

Dne 24. novembra 1916 ob 1/2 12. uri dopoldne so se poklonili zastopniki slovenskega učiteljstva, tovariši L. Jelenc, Juraj Režek in Jakob Dimnik, deželnemu predsedniku na Kranjskem, gosp. Henriku grofu Attemsju, da mu podado v imenu tega učiteljstva izraz sožalja zaradi smrti ljubljene vladarja cesarja Franca Jožefa I. Predsednik Zaveze avstrijskega jugoslovanskega učiteljstva, tovariš L. Jelenc, je nagovoril gosp. grofa s temi besedami:

Velečestiti gospod deželni predsednik!

Visokorodni gospod grof!

Naša mogočna Avstrija se je oblekla v žalno obleko. Vsi njeni narodi od sivih Krkonošev doli do sinje Adrije žalujejo in objokujejo svojega najboljšega očeta, svojega najmodrejšega vladarja in gospodarja!

In če se vsa naša država, vsi narodi, vsi stanovi v monarhiji tope globoke žalosti, je užalostila in pretresla smrt presvet-

S ponosnim zaupanjem se zanašam, da bo Moja junaška brambna sila, opiraje se na požrtvovalno domoljubje Mojih narodov, v zvestem orožnem bratstvu z zveznimi armadami tudi nadalje z milostno pomočjo Boga odbijala vse napade sovražnika in provzročila zmagoviti konec vojne.

Ravno tako neomajno je Moje zaupanje, da izide Moja monarhija, ki nje veljava korenini v neločljivi skupnosti usode obeh njenih držav, potrjeni v starih pogodbah in novi potrjeni v sili in nevarnosti, iz vojne ojeklenjena in ojačena na zunaj in na znotraj; da bodo Moji narodi, ki se danes, navdani po misli in skupnosti in globoki domovinski ljubezni, s požrtvovalno odločnostjo združujejo na odbitje zunanjih sovražnikov, delali skupno tudi pri delu mirne obnovitve in pomlajenja, da privedejo obe državi monarhije s pridruženima jima deželama Bosno in Hercegovino v čas notranjega procvita, povzdiga in ojačenja.

Proseč milosti neba in blagoslova zase in za Svojo hišo in za Svoje ljubljene narode, obljubljam proti Vsegamogočnim, da bom zvesto oskrboval posest, ki so mi jo zapustili moji predniki.

Storili hočem vse, da čim prej končam strahote in žrtev vojne, da zopet pridobim Svojim narodom težko pogrešani blagor miru, čim to dopuste časti našega orožja, življenjski pogoji Mojih držav in njenih zvestih zaveznikov ter kljubovalnosti naših sovražnikov.

Mojim narodom hočem biti pravičen in ljubezni polni knez. Visoko bom čislal njihove ustavne svoboščine in druge pravice in skrbno čuval enakost pred pravico. Moje neprestano prizadevanje bo, pospeševati pravni in duševni blagor Mojih narodov, ščititi svobodo in red v mojih državah in zagotoviti vsem pridobitvenim slojem družbe sadove poštenega dela.

Kot najdražjo zapuščino Svojih prednikov prevzamam vdanost in iskreno zaupanje, ki vežeta ljudstvo in krono, Ta zapustitev naj mi da moč, da izpolnim dolžnosti Svojega visokegn in teškega vladarskega poklica,

Prešinjten vere v neuničljivo življensko silo Avstro-Ogrske, navdan iskrene ljubezni do Svojih narodov, hočem vse Svoje življenje in vso Svojo moč postaviti v službo te visoke naloge.

Karel I. r.

Cesarica Cita.

Cesarica Cita Parma-Bourbonska se je poročila z nadvojvodo Karlom Francem Jožefom 21. oktobra 1911. S polnim imenom se imenuje: Cita, Marija milosti, Adelgunda, Mihaela, Rafaela, Gabriela, Jospina, Antonija, Lujiza, Agneza. Rodovina Parma je bila zaradi vojne 1859. prisiljena zapustiti vojvodinjo Parma, ki se je združila 1860. z državami kralja Viktorja Emanuela II. iz Sardinije. Vojvodinja - vladarica je protestirala takrat v imenu svojega sina Roberta proti tej združitvi. Iz zakona vojvode Roberta z vojvodinjo Marijo Antonijo, rojeno infantinjo Portugalsko, se je rodila princezinja Cita. Ima polno bratov in sester. Ona je rojena iz drugega zakona kot peti otrok. Vojvoda Robert je umrl leta 1907. Ko je bila princezinja stara 10 let, so jo oddali v konvikt Sazeziank v Zangbergu na Gorenjem Bavarskem, kjer se je vzgajala tudi obilo otrok avstrijskega plemstva. Jeseni 1903. je prišla k Benediktinkam v opatiji St. Cecile na otoku Wightu. Nadvojvoda Karel Franc Jožef je spoznal svojo nevesto l. 1909. povodom obiska v Frančevih varili pri nadvojvodinji Mariji Anunciati.

Ilega cesarja Franca Jožefa I. prav posebno ljudskošolsko učiteljstvo, saj je ravno naš pokojni vladar z novim šolskim zakonom ustanovil, nanovo počivil naš učiteljski stan in položil ljudski izobrazbi najširši temelj! Vse prihodnje čase se bo najsvetlejšje bliščalo ime pokojnega velikega prijatelja šolske mladine — ime cesarja Franca Jožefa I. — v zgodovini ljudskega šolstva v Avstriji!

Zato smo prihiteli zastopniki naprednega slovenskega učiteljstva, da podamo v imenu tega učiteljstva na tem mestu izraze najglobočje in najsrčnejše bolesti zaradi smrti ljubljene vladarja Franca Jožefa I!

V veliki žalosti ob smrti cesarja Franca Jožefa I. se pa zaupljivo obračajo oči slovenskega učiteljstva na prejasnega, mladega novega vladarja, na Njegovo Veličanstvo presvetlega cesarja Karla, ki mu je sojeno voditi usodo naše Avstrije! Ob tej priliki izražamo zastopnikinaprednega slovenskega učiteljstva neomajno zvestobo, vdanost in ljubezen do novega presvetlega cesarja Karla z zagotovilom, da hoče to učitelj-